
СОЦІАЛЬНА ТА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 351.778.532:347

І. М. Базарко

кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної академії управління персоналом

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І СИСТЕМНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА УМОВ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено основоположні принципи формування державної політики у сфері національної безпеки України. Проаналізовано поняття національної безпеки в контексті державно-управлінських підходів системної реалізації державної політики. Вивчено основні складові національної безпеки з точки зору сучасної соціально-гуманітарної політики за умов викликів сьогодення. Обґрунтовано сутність сучасної доктрини національної безпеки України та принципи її формування і реалізації на найближчий період. Визначено основні напрями оновлення концептуальних підходів державної політики щодо реформування системи національної безпеки.

Ключові слова: державна політика, національна безпека, стратегія, удосконалення, державно-управлінські підходи, соціально-гуманітарна сфера.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Відмова від надмірного державного втручання призводить до демократизації суспільного життя, розвитку інститутів громадянського суспільства, забезпечує плавну і безкровну трансформацію суспільної свідомості в напрямку зміцнення таких необхідних для нового суспільства цінностей, як активна громадянська позиція, самостійність, політична активність, ініціативність, відповідальність, економічна підприємливість. Стає очевидним той факт, що труднощі, які переживає сучасна Україна, пов'язані значною мірою саме з кризовим станом її соціально-гуманітарної сфери [15, с. 23]. Колишня система норм і цінностей зникає, а нова ще не утвердилася, ціннісно-нормативна система, яка складає основу механізму соціальної регуляції та соціального контр-

олю у суспільстві, виявляється розмитою, суперечливою і нестабільною.

Широке визначення національної безпеки впливає з розуміння його загроз, що також має різноманітний вимір і характер в об'єктивному аспекті, тобто військових і невійськових. Ми перебуваємо в періоді вибуху інтересів і досліджень у сфері знань, теорії, методології дослідження та практики національної безпеки. Це сприяє розмиванню соціального капіталу, погіршення якості соціальних зв'язків між людьми, поширення соціальної недовіри, що виражається в найрізноманітніших формах: недовірі до держави та державної політики, соціальній апатії та бездіяльності, недовірі людей один до одного, наслідком чого є соціальна байдужість, егоїзм, жорстокість [13, с. 11].

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Сучасне розуміння наці-

ональної безпеки передбачає її широке усвідомлення, воно виходить далеко за рамки військових питань. Безпека є як ознакою держави, так і процесом цього явища, тобто не лише державою, як стверджують деякі джерела або теоретичні дослідження загальноновизнаних авторів. Соціальні прояви можуть виражатися у різних формах: зростання масштабів девіантної поведінки, злочинності та жорстокості, у зростанні числа самогубств, у пануванні індивідуального та групового егоїзму, загальної байдужості, руйнуванні наступності між поколіннями.

Відбувається зростання напруженості в міжнаціональних відносинах. В цих умовах неможливі творча діяльність товариства, побудова демократичних відносин, зміцнення громадянської самосвідомості та формування громадянського суспільства [11, с. 9]. Вирішення цієї згубної за своїми наслідками ситуації можливе за допомогою активного втручання держави, активізації його культурної, виховної, та ідеологічної функцій. Національна безпека означає безперервну діяльність місцевих громад, держави або міжнародних організацій у створенні безпеки держави. Іншим значенням національної безпеки є розуміння її як першочергової потреби, цінності та головної мети індивіда та соціальних груп – це екзистенціальна потреба окремих осіб, соціальних груп і нарешті держави [9, с. 13].

Мета дослідження – обґрунтування актуальності удосконалення системи державної політики із дотримання принципів національної безпеки у соціально-гуманітарній сфері на сучасному етапі.

Для цього слід вирішити такі завдання:

1) дослідити основоположні принципи формування державної політики у сфері національної безпеки України;

2) проаналізувати поняття національної безпеки в контексті державно-управлінських підходів системної реалізації державної політики;

3) вивчити основні складові національної безпеки з точки зору сучасної соціально-гуманітарної політики за умов викликів сьогодення;

4) обґрунтувати сутність сучасної доктрини національної безпеки України

та принципи її формування і реалізації на найближчий період;

5) визначити основні напрями оновлення концептуальних підходів державної політики щодо реформування системи національної безпеки на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У функціональному сенсі національна безпека є вищою національною місією суспільства та його державної організації, що полягає у постійній реалізації основних цілей, таких як захист національних цінностей та інтересів від наявних і потенційних загроз, створення внутрішніх та зовнішніх умов для розв'язання проблем мінливості цивілізації, інтеграції та глобалізації [7, с. 23]. Вона є ознакою не лише незалежності, але й безпеки соціального розвитку, що забезпечує захист і збагачення особистості, соціальних груп і нації.

Перше питання – вирішальне для долі індивідів та суспільства – значення нації як постійної спільноти історично створених людей, заснованої на спільності долі, культури, релігії, мови, території та економічного життя, що проявляється в національній свідомості її членів. Друге – важливість національної держави як вищої організаційної форми нації для досягнення її цілей, пріоритетом яких є національна безпека. І останнє – негативний досвід минулих поколінь, війни та руйнування, втрата національного багатства і поневолення в різні періоди [5, с. 3]. У соціальному сенсі національна безпека є для індивіда та держави первинною, головною потребою та цінністю, і водночас є пріоритетною метою дій у всіх сферах та на всіх рівнях державної влади.

Стан безпеки може, як результат аналізу об'єктивних і суб'єктивних аспектів загрози мати наступні ознаки: стан незахищеності відбувається, коли дійсно існує високий ризик і його сприйняття правильне; стан одержимості відбувається, коли легка загроза сприймається як велика; помилковий статус безпеки виникає, коли загроза є серйозною і сприймається як незначна; і статус безпеки виникає, коли загроза незначна і її сприйняття правильне [3, с. 34]. Національна

безпека також розуміється як процес, в якому стан безпеки та його структура піддаються динамічним змінам відповідно до сучасних умов.

Для виконання місії існування національної безпеки необхідні відповідні державні установи та структури. Тому в структурному чи системному сенсі національна безпека – організація і підготовка держави до створення безпеки в правовому і політичному плані, стратегічних і військових, а також цивільних, дипломатичних і освітніх, кооперативних і інтеграційних (НАТО і ЄС). Національна безпека є процесом, що забезпечує функціонування держави в основних сферах, що дає можливість виживання, розвитку та свободи ведення бізнесу в конкретному середовищі безпеки, шляхом розв'язання проблем, використання можливостей, зниження ризиків і протидії всіляким загрозам його інтересам [1, с. 19].

Національна безпека часто прирівнюється до безпеки держави, оскільки вона походить від екзистенціальних потреб людських громад, організованих у суспільство, забезпечення національної безпеки є головним завданням державної політики та стратегії, відповідно до завдань держави. У традиційному сенсі акцент робиться на зовнішні загрози, але національна безпека, як визначено, також спрямована на захист внутрішніх цінностей кожного суспільства, нації та держави [2, с. 82]. Національна безпека є також національним інтересом, що ототожнюється з виживанням держави та нації, тобто захистом територіальної цілісності та політичної незалежності.

Національна безпека також захищає такі цінності, як суверенітет, незалежність, соціально-економічну систему, престиж у міжнародному середовищі, ідеологію, безпеку громадян за кордоном, економічний і цивілізаційний прогрес, рівень життя населення. Серед цінностей, захищених національною безпекою, слід виділити територіальну цілісність, гуманітарні цінності, політичну незалежність і якість життя. У зв'язку з цим, кожна країна вирішує індивідуально, які цінності мають бути захищені в рамках політики та стратегії національної безпеки та виби-

рати відповідні механізми для досягнення поставленої мети.

Вибір механізмів, у свою чергу, залежить від типу національних інтересів, наявних умов, викликів і можливостей розвитку, типів і розмірів реальних загроз, можливостей і бачення державної політики національної безпеки в найближчій і довгостроковій перспективі. Структура системи національної безпеки залежить від багатьох факторів, і перш за все від загроз, цілей місії держави до нації та її потенційних можливостей у різних сферах та аспектах. У 21-му столітті рівень загрози національній безпеці зростає з кожним днем, а в деяких випадках навіть перевищує уяву середньостатистичної людини [4, с. 11]. Велике значення має цивілізаційний і технічний прогрес, що породжує зростання загроз, а інфекційні хвороби, такі як СНІД або інші, що не розкриті, теж мають значення для національної безпеки. Друге джерело загрози національній безпеці, це зброя масового знищення (ядерна, хімічна, біологічна), масові міграції, безробіття, а останнім часом і світова криза. Ці категорії та види й джерела загроз показують, що їхній характер дуже складний і важко відповісти однозначно, що з них є однорідним. Можна стверджувати, що не існує об'єктивної можливості скласти перелік наявних загроз [6, с. 64]. Виявляється, проблема соціальної загрози є ще складнішою, оскільки довгострокові спостереження чітко вказують на її динамічну мінливість.

З іншого боку, швидкість зростання небезпеки в часі може змінюватися, а також форма накопичення загрози, напруга між державами може збільшуватися, після чого відбувається розвантаження через мирні переговори або війну. Такі ситуації в сьогоdnішній реальності дуже поширені, незалежно від їх впливу, це у свою чергу вказує на складний характер виникаючих загроз у зв'язку з тим, що структура окремих елементів загроз і масштаби їх виникнення є змінними. Приклади з минулого і теперішнього однозначно доводять, що почуття абсолютної безпеки одного суб'єкта може збігатися з тотальною загрозою іншого [8, с. 47]. У такій складній ситуації можна прийти до тлумачення,

що у кожній загрозі досягнення повного почуття безпеки є позитивним, але сумнівним; необхідно оцінювати реальність у просторі між почуттям безпеки та почуттям загрози.

Загалом структура безпеки поділяється на національну безпеку та міжнародну безпеку, національна безпека, у свою чергу, поділяється на внутрішню і зовнішню безпеку. У структурі системи національної безпеки кожної держави найважливішу роль відіграє внутрішня безпека, оскільки вона містить кілька важливих категорій безпеки, а саме: політичну, економічну, військову, громадську, екологічну, інформаційну, соціальну, культурну та релігійну [10, с. 31]. Це основні елементи структури системи національної безпеки, що гарантують раціональне функціонування держави в сучасному глобалізованому світі.

З іншого боку, міжнародна безпека, яка відіграє першорядну роль у сфері національної безпеки, включає такі основні елементи, як політичні системи держав, глобалізація, система міжнародної безпеки, регіоналізація та інституціоналізація, а також зовнішня політика держав. Міжнародна безпека має набагато ширше значення, ніж національна безпека, це не тільки сума безпеки окремих держав, а щось більше. Її особливість – це сукупність міжнародних чинників, норм і механізмів та взаємодій, які надають кожній країні певну міжнародну або регіональну систему безпеки з більшою, або меншою впевненістю в безперешкодному існуванні, виживанні та свободі розвитку [12]. Це означає, що міжнародна безпека охоплює не тільки цінність окремих держав, але й загальні для даної системи значення.

Міжнародну безпеку слід розглядати як специфічну діяльність держав, які становлять важливий соціальний процес у міжнародному масштабі. Система міжнародної безпеки повинна бути сумісною та уніфікованою, базуючись на контракті між суверенними державами, забезпечуючи їхню безпеку від наявних загроз [18, с. 45]. Членство в Північноатлантичному альянсі є одним з найважливіших пріоритетів політики національної безпеки з огляду на загрози третього тисячоліття. Північноатлантичний альянс є найважли-

вішою формою співпраці в політичному і військовому вимірі безпеки та фіксації стабільності на континенті та головною площиною трансатлантичних відносин.

Існує необхідність покращення спроможності Альянсу усунути сучасні загрози, у тому числі, це боротьба з глобальним тероризмом та іншими загрозами [14, с. 9]. Ключове значення має інтеграція на рівні законодавчої та виконавчої влади, спрямована на зміцнення обороноздатності держави та національної безпеки. В умовах сучасних викликів і загроз національна безпека повинна зовні відповідати всім критеріям у системі міжнародної безпеки, мати стратегічний характер і прагнути до подальшого розвитку в дусі солідарності та збалансованого партнерства.

Стратегія національної безпеки не є актом, який дає рецепт протягом декількох років. Вона визначає методи впровадження національної політики безпеки на термін не менше 10-15 років. Слід пам'ятати, що теорія стратегії визнає два типи дій, тобто прямі дії (прості у своєму намірі) та непрямі дії для досягнення поставленої головної мети. Пріоритетні національні проекти мають стати спробою переходу від спонтанної тактики «латання дірок», до довготривалої стратегії попередження соціальних проблем і комплексного їх вирішення, причому тут потрібне єднання зусиль держави, соціально відповідального бізнесу та громадянського суспільства.

Надскладні та великі системи, якою є інституційні основи державності можуть бути виражені у кілька способів: виходячи з їх суті, в залежності від цільових і основних функцій соціальних інститутів, від обраних засобів реалізації цілей [16, с. 23]. Державна політика національної безпеки має містити в собі програмні положення, що визначають перспективи та напрямки розвитку суспільства й утворюють фундамент для мотивації та мобілізації його членів. Це обумовлює тісний зв'язок ідеології та держави, бо державна політика служить основою здійснення державної влади, формування та реалізації системи національної безпеки в цілому.

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Державна політика національної безпеки має полягати у сукупності принципів, ідей, що формулюють основні національно-державні цінності та інтереси країни і її народу, на їх базі визначають цілі й завдання розвитку держави, стратегічні пріоритети нації. Державна політика національної безпеки повинна уособлювати єдиний програмний документ, такий, як доктрина національної безпеки, в тому числі у сфері соціального становлення. Доктрина національної безпеки є настільки ж невіддільною ознакою будь-якої держави, як і державний суверенітет, територія, правова система, а її відсутність здатна привести до кризових явищ, особливо у соціально-гуманітарній сфері на сучасному етапі.

Державна політика національної безпеки є одним зі способів забезпечення легальності влади, підтримувана суспільством ідеологія підвищує легітимізацію влади, і, відповідно, збільшує ефективність громадських і державних перетворень. Дана політика необхідна не лише державі, але і громадянам, вона формує певну систему громадського світогляду, дає розуміння орієнтирів, цілей, ідеалів розвитку суспільства, визначає місце окремого індивіда в системі суспільних відносин. Система національної безпеки, укладаючи в собі загальні принципи політики держави, стратегію її розвитку, формує уявлення про напрям розвитку суспільства і держави. Вона формує конкретний образ майбутнього країни, як найближчого, так і віддаленого, виступаючи, таким чином, рушійною силою суспільного розвитку, інструментом інтеграції та мобілізації суспільства.

Список використаної літератури:

1. Акімова Л.М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління : удосконалення та розвиток*: електрон. наук. фах. вид. 2015. № 5. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1210> (дата звернення 29.12.2018).
2. Державний сектор і функції держави у період кризи / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Вершоводова, О.М. Кошик та ін. Київ : СПД Моляр С.В. 2009. 130 с.
3. Канавець М.В. Роль громадськості у просуванні реформи державного управління. *Право та державне управління*. 2017. № 1 (26). С. 170–177. URL: www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2017/29.pdf (дата звернення: 26.12.2018).
4. Карп'як О.М. Адаптація особистості в системі політичних відносин (теоретико-методологічний аналіз) : монографія. Дніпродзержинськ : 2012. 194 с.
5. Коваленко О. Державне управління в процесі соціалізації суспільного відтворення. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2013. № 2. С. 71–75.
6. Коновалова І.В. Механізм державного управління регіональними соціальними програмами в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2011. 19 с.
7. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода та ін. Київ : НІСД. 2015. 58 с.
8. Костюк І. Державне управління в Україні в період реалізації адміністративної реформи : основні поняття та категорії. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2013_1_9.pdf
9. Кунц Г. Управление : системный и ситуационный анализ управленческих функций / пер. с англ. в 2т. / общ. ред. акад. Д.М. Гвишиани. Москва : Прогресс, 2017, Т. 1. 497 с.
10. Лібанова Е.М. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: колективна монографія / Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, І.О. Курило та ін.; за ред. Е.М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.
11. Мамонов І. Публічне управління, державне управління, соціальна політика і місцеве самоврядування як складові соціального управління. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2012_2_4.pdf.
12. Меляков А. Гуманітарна сфера як предмет досліджень в науці державного управління. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків : Магістр, 2012. № 1. 205 с.

13. Мельник М.О. Процес соціального становлення та розвитку молоді як об'єкт державної політики. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 35. С. 212–219.
14. Павлюк К. Діяльність неурядових громадських організацій у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник НАДУ*. 2012. № 2. С. 210–217.
15. Парубчак І.О. Основні аспекти сучасних суспільно-політичних та управлінських відносин у системі міжнародного співробітництва. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Державне управління»*. 2013. Випуск 1 (8). С. 170–177.
16. Пироженко В.О. Гуманітарна складова національної безпеки : предмет дослідження та коло основних проблем. *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 27–35. URL: niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2005_2
17. Резнікова О.О., Цюкало В.Ю., Паливода В.О., Дрьомов С.В., Сьомін С.В. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: Аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 58 с.
18. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посібник. Київ, 2010. 328 с.

Базарко І. М. Принципы формирования и системной реализации государственной политики национальной безопасности в условиях вызовов современности: социально-гуманитарные аспекты

В статье исследованы основополагающие принципы формирования государственной политики в сфере национальной безопасности Украины. Проанализированы понятия национальной безопасности в контексте государственно-управленческих подходов системной реализации государственной политики. Изучены основные составляющие национальной безопасности с точки зрения современной социально-гуманитарной политики в условиях вызовов современности. Обосновано сущность современной доктрины национальной безопасности Украины и принципы ее формирования и реализации на ближайший период. Определены основные направления обновления концептуальных подходов государственной политики по реформированию системы национальной безопасности.

Ключевые слова: государственная политика, национальная безопасность, стратегия, усовершенствования, государственно-управленческие подходы, социально-гуманитарная сфера.

Bazarko I. Principles of the formation and systematic realization of the state policy of national security under the conditions of today's challenges: socio-humanitarian aspects

The basic principles of the formation of the state policy in the sphere of national security of Ukraine are researched. The concept of national security in the context of state-management approaches of system implementation of state policy is analyzed. The main components of national security from the point of view of modern social and humanitarian policy under the conditions of today's challenges are investigated. The essence of the modern doctrine of national security of Ukraine and the principles of its formation and realization for the nearest period is substantiated. The main directions of updating the conceptual approaches of the state policy concerning the reform of the national security system are determined.

Key words: state policy, national security, strategy, improvement, state-management approaches, social and humanitarian sphere.